

РОЛЬ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ В УДОСКОНАЛЕННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ВЧИТЕЛІВ

Анжела РАЦУЛ (Кіровоград)

У статті розглядається питання формування та розвитку інформаційної культури педагога у сучасному суспільстві. Аналізується педагогічний досвід у підготовці майбутніх вчителів до застосування інформаційних технологій навчання у професійній діяльності.

В статье рассматриваются проблемы формирования и развития информационной культуры педагога в современном обществе. Анализируется педагогический опыт при подготовке будущих учителей к использованию информационных технологий обучения в профессиональной деятельности.

Ключові слова: інформаційна культура, інформаційна грамотність, інформаційна компетенція, інформаційна рефлексія, інформаційна культуро творчість, інформаційне суспільство.

На межі ХХ – ХХІ століть у соціальному житті відбулися значні зміни, що призвели до формування нового типу суспільства – інформаційного. За визначенням Кременя В. Г., інформаційне суспільство, незважаючи на його матеріальне вираження, таке як інформаційна техніка, є «багатоаспектним, об'єктивно зумовленим етапом у розвитку людства і супроводжується двома провідними тенденціями сучасної цивілізації: глобалізацією, з одного боку, та створенням усе більш сприятливих умов для індивідуалізації та розвитку людини, з іншого боку» [1, 5]. У зв'язку з цим великого значення набуває роль вчителя, у числі головних здібностей якого має бути індивідуальний підхід та вміння доцільно використовувати у своїй професійній діяльності нові надбання інформаційного суспільства, оскільки саме завдяки їм реалізується можливість індивідуалізації навчання, що є одним із важливих кроків до модернізації освіти. У свою чергу, український дослідник І. А. Зязюн у зв'язку з універсальністю сучасної культури, що вимагає формування такої соціокультурної «організації суспільства, яка сприяла б не хаотичному, а усвідомленому розвитку кожної особистості та стимулювала б підвищення рівня групової консолідації ефективності взаємодії суб'єктів з метою нагромадження досвіду міжкультурної взаємодії» [2, 13], найважливішим визначає формування і педагога «інформологічної культури», що поєднує в собі «всебічну інформацію про соціальні процеси, технічні засоби підтримки цих явищ, а також про усвідомлену необхідність і доцільність цих процесів» [2, 13]. Водночас виховання інформологічно культурного спеціаліста можливе за умови вмінь і навичок диференціації етапів одержання й аналізу інформації, побудови систем оцінювання адекватності знань і рівня професійної компетентності, використання інформаційних технологій, що «у даному контексті сприятиме розвитку не лише більш високого рівня мотивації особистості, її критичного і

проблемного мислення, підвищення якості й успішності досягнень, але й формуванню телекомунікаційного співтовариства, реалізації активних форм конструктивної комунікативної взаємодії» [2, 13]. Тому все більшої актуальності набуває проблема підвищення інформаційної культури вчителя.

Одним із основних завдань, що стоять перед системою освіти, є завдання формування основ інформаційної культури майбутнього спеціаліста. І це завдання перетворюється у провідний фактор освітньої політики інформаційного суспільства.

Факт підписання Україною Болонської конвенції щодо якості освітньої кваліфікації випускників вищих навчальних закладів ставить нові вимоги та завдання перед українськими студентами, у тому числі й майбутніми педагогами. Сьогодні професійно значущі якості особистості базуються не стільки на критеріях обсягу та повноти певного знання, скільки на здатності самостійно його поповнювати, ставити та вирішувати професійні завдання, використовувати та напрацьовувати нові критерії відбору найефективніших засобів досягнення максимально ефективного результату, затрачаючи при цьому мінімальну кількість робочого часу.

Мета статті – обґрунтувати роль інформаційної культури в удосконаленні професійної компетентності вчителя.

У багатьох дослідженнях (Жалдак М. І, Прометун О. І, Шувалова О. І, Зимня І. А, Хуторський А. В. та інші) проблема взаємодії особистості з інформаційним середовищем розглядається як проблема інформаційної культури, яка є однією з головних критеріїв, що безпосередньо впливає на професійний рівень педагога.

Сучасному інформаційному суспільству відповідає особливий характер людської діяльності – це, в першу чергу, інноваційно-творча діяльність, що має ознаки проєктувальних стратегій і передбачає альтернативність чи поліваріативність рішень у нових інформаційних умовах; це така діяльність, що має особистісні уподобання, проте орієнтується на загальнолюдські цінності.

На думку Мазур І. І. [3], сьогодні людина відіграє роль фокуса, що вбирає світ, згортаючи його у свій індивідуальний, особистісний мікрокосмос.

Зміни в суспільстві пов'язані зі змінами в культурі, особливості якої визначаються системою фундаментальних цінностей та світоглядних орієнтирів, що регулюють людську життєдіяльність у межах суспільства певного типу.

У понятті культури фіксується принципова відмінність людини від біологічних форм життя. Ця відмінність пов'язана з духовністю, здатністю людини формувати власну теоретичну модель світу (свою

суб'єктивність) та здійснювати свою діяльність відповідно до цієї моделі. В понятті культури осмислюється якісна своєрідність історичних модифікацій моделей світу в межах певних епох, стадій розвитку соціального організму, у різних етнічних, національних спільнотах. У зв'язку з цим виділяються різні типи, форми культур, наприклад, антична культура, з осмислення та вивчення якої почалося формування поняття культури.

У побутовій свідомості культура виступає як збірний образ, що поєднує мистецтво, релігію, науку тощо. Наука, у свою чергу, використовує поняття культури для розкриття сутності людського буття як реалізації творчості та свободи.

Поняття культури в різні історичні періоди отримувало свою оцінку. Початкове поняття «культура» пов'язувалося із цілеспрямованим впливом людини на природу, в першу чергу із землеробством. Пізніше ним стали позначати результати навчання та виховання самої людини. Перші спроби визначити сутність культури показали глибокий зв'язок цього поняття з уявленнями людини про основну світову подію, зі світоглядною моделлю світу, що відповідає цій події.

У сучасному розумінні культура (в перекладі з латинської – обробка, виховання, освіта, розвиток, повага) – сукупність штучних порядків та об'єктів, створених людьми в доповнення до природних, завчених форм людської поведінки та діяльності, набутих знань, образів самопізнання та символічних позначень оточуючого світу.

Отже, культура є продуктом спільної життєдіяльності людей, системою узгоджених процедур та способів їх колективного існування, діяльності та взаємодії, позначень та оцінок, консолідації в ім'я досягнення загальної мети, впорядкованих правил та соціально визнаних технологій задоволення групових та індивідуальних інтересів і потреб (як матеріальних, так і пізнавальних), що реалізуються у формах людської діяльності. Проте, культура не є механічною сумою всіх дій життєдіяльності людей. Вона є, в першу чергу, збіркою правил колективного існування, напрацьованою людьми системою нормативних технологій та оцінних критеріїв щодо існування тих чи інших соціально значущих практичних та інтелектуальних дій. Відповідно, норми культури не успадковуються людиною генетично, а засвоюються методом навчання, тому питання про рівень культури у суспільстві зводиться до проблеми ефективності такого роду «навчання» (тобто механізмів соціалізації та інкультурації особистості).

Серед найбільш значущих цінностей та смислів інформаційного суспільства дослідники називають такі: – розуміння людини як самостійно-діяльної особистості, що в гармонії з природою та цивілізацією здійснює пізнання та перетворення оточуючого світу і

прагне до нового досвіду, до внутрішнього задоволення [4]; – цінність освіти, об'єктивного наукового знання, установка на його постійний приріст; – цінність інновацій та прогресу; – прагнення особистості до автономності та збереження тяжіння до спільності, активна участь у спільному напрацюванні рішень з учасниками інформаційної взаємодії; – пріоритетність вільної самореалізації, творчості [5].

Поняття інформаційної культури (ІК) у цьому відношенні має різні тлумачення у науковій літературі. Так, Є. В. Данильчук зазначає, що ІК особистості – складна системна якість особистості, яка є впорядкованою сукупністю гуманістичних ідей, ціннісно-смыслових орієнтацій, власних позицій та якостей особистості і проявляється в реалізації універсальних способів пізнання, взаємодії, взаємовідносин, діяльності в інформаційному середовищі та визначає цілісну готовність людини до освоєння нового стилю життя на інформаційній основі [6]. Обґрунтовуючи модель ІК педагога, згаданий автор передбачає поліфункціональність її структури та виділяє в моделі такі компоненти:

– когнітивно-операційний, що визначається загальними уявленнями педагога про сучасні базові знання у галузі інформатики, інформаційних технологій та досвідом їх практичної реалізації;

– інструментально-діяльнісний, пов'язаний з компетенцією педагога у галузі методології, організації різноманітних видів своєї інформаційної діяльності;

– прикладний, що визначається уявленнями педагога про ефективну інформатизацію педагогічного процесу і базується на компетенції педагога у сфері проектування, застосування, адаптації, експертизи, методичного забезпечення нових інформаційних технологій в освіті, оптимальності сполучення їх з іншими видами педагогічної діяльності;

– комунікативний, що передбачає компетенцію педагога у зручному та конструктивному веденні діалогу «людина-людина» (інформаційна проблематика), «людина-комп'ютер» (ефективне управління комп'ютерною системою), «людина-комп'ютер-людина» (досвід колективної і групової комунікації і спільної діяльності в інформаційному освітньому середовищі);

– світоглядний, що визначається виробленням у педагога власної позиції, ціннісного відношення до об'єктів та явищ швидко мінливого інформаційного середовища, формуванням світогляду про глобальний інформаційний простір, інформаційну взаємодію в ньому, про способи формування цього компонента інформаційної культури у своїх учнів [6].

На думку Брановського Ю. С. [7], ІК – це рівень ефективності створення, збору, збереження, переробки, передачі, представлення та використання інформації, що забезпечує цілісне бачення світу та передбачення наслідків прийняття рішень.

Везіров Т. Г. [8] розуміє ІК вчителя як знання інформаційно-комунікаційних технологій, вміння застосовувати їх у своїй професійній діяльності та раціонально організувати роботу учнів у використанні цих технологій у навчальному процесі. Згаданий автор виділяє такі компоненти ІК вчителя: знання дидактичних можливостей сучасної комп'ютерної техніки; вміння здійснювати знайомство учнів з новою технікою; вміння допомогти учням в їх адаптації до роботи з комп'ютером; вміння застосовувати комп'ютер у процесі контролю знань учнів.

Про культуру людини можна говорити і в контексті різноманітних сфер діяльності, в тому числі у сфері інформаційних процесів та відношень, тобто доцільним є вивчення особливостей інформаційної культури особистості. Відповідно до визначення цього поняття у працях А. П. Єршова [9], на етапі переходу від комп'ютерної грамотності до інформаційної культури необхідно формувати у студентів:

- навички грамотної постановки завдань, що виникають у професійній діяльності, за допомогою комп'ютера;
- розуміння побудови та функціонування інформаційних систем;
- вміння оперувати базовим програмним забезпеченням у професійних цілях;
- вміння грамотно інтерпретувати результати вирішення професійних завдань за допомогою інформаційних технологій та застосовувати ці результати у практичній діяльності.

Подані Єршовим А. П. вимоги, взяті у мінімальному обсязі, формулюють завдання досягнення першого рівня – комп'ютерної грамотності, а в максимальному обсязі – перспективне завдання (формування інформаційної культури).

Усі подані вище визначення враховують, на наш погляд, аксіологічний або процесуально-діяльнісний аспекти культури, проте ігнорують творчий та рефлексивний компоненти цього поняття. Вони розкривають ряд суттєвих ознак нашого розуміння поняття інформаційної культури педагога, однак не відображають тих основних складових, що служать своєрідними етапами на шляху до формування цілісного феномена, якого ми дозволимо собі назвати інформаційно-культурним педагогом.

Відповідно, на основі здійсненого аналізу наукових досліджень та власного практичного педагогічного досвіду у підготовці майбутніх вчителів до застосування інформаційних технологій у професійній діяльності виділяємо зазначені складові компоненти, які стануть основою для визначення поняття інформаційної культури педагога та параметрів діагностики процесу її формування:

1. Інформаційна грамотність.

2. Інформаційна компетенція.
3. Інформаційна рефлексія.
4. Інформаційна культуротворчість.

Вслід за А. П. Єршовим, інформаційну грамотність вважатимемо початком інформаційної культури, оволодінням знаннями, уміннями, правилами і нормативами у сфері комп'ютеризації та інформатизації освітніх процесів.

У визначенні інформаційної компетенції надалі будемо керуватися трактуванням самого поняття компетенції у праці М. А. Холодної [10]: «Компетенція – це особливий тип організації предметно-специфічних знань, що дозволяє приймати ефективні рішення у відповідній сфері діяльності». Таким чином, інформаційну компетенцію педагога визначаємо як ефективність та конструктивність інформаційної діяльності на основі комп'ютерної грамотності, що означає ефективне застосування знань та вмінь для вирішення поставлених педагогічних завдань. Основну відмінність інформаційної грамотності від інформаційної компетенції вбачаємо у тому, що інформаційно грамотний педагог знає (наприклад, що необхідні для нього конспекти уроків є у комп'ютерній мережі), а компетентний – реально та ефективно використовує набуті знання (такий педагог вміє знайти необхідний для його професійної діяльності той же конспект уроку у комп'ютерній мережі та зможе ефективно використати у навчальному процесі). Грамотний педагог знає про комп'ютер, а інформаційно компетентний – реально й ефективно використовує ці знання.

Рефлексію (третій компонент – етап на шляху до формування інформаційної культури) ми розуміємо як відстежування педагогом мети, процесу та результатів своєї діяльності, що проявляється у присвоєнні інформаційної культури, усвідомленні тих внутрішніх змін, що відбуваються у професійному розвитку педагога, себе як суб'єкта діяльності. Саме рефлексія дає можливість виявити та подолати протиріччя, що виникають у професійній діяльності педагога між знанням та поведінкою, бажаним та необхідним, можливим та дійсним. Завдяки механізму рефлексії людина переходить на новий щабель у своєму розвитку [11].

Поняття інформаційної культуротворчості у нашому розумінні означає, що педагог є не лише творінням загальної чи інформаційної культури, але і її творцем. У цьому плані інформаційна культуротворчість не має меж: від пошуку нестандартних рішень, проявів самостійності у різноманітних інформаційних ситуаціях до створення власних теорій та відкриття інформаційних закономірностей [12].

Виділені компоненти інформаційної культури функціонують не ізольовано один від одного, а у логічному взаємозв'язку, який може проявлятися між усіма компонентами (наприклад, перетворення в особистісно-смысловій сфері можуть вплинути на підвищення грамотності чи компетенції, а нові знання – на ціннісні орієнтації").

Таким чином, інформаційна культура педагога – це його системна характеристика, що дозволяє ефективно брати участь у всіх видах роботи з інформацією (отримання, накопичення, переробка, створення якісно нової інформації та її передавання для наступних поколінь, практичне використання) на основі інформаційної грамотності, компетенції, інформаційної рефлексії та творчості у поведінці з інформацією. Відповідно, формування інформаційної культури педагога передбачає поетапне проходження особистістю педагога чотирьох вищезазначених основних компонентів у її структурі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Кремень В. Г. Інформаційно-комунікаційні технології в освіті і формування інформаційного суспільства // Інформатика та інформаційні технології в навчальних закладах. – 2006. – №6. – С. 5–9.
2. Зязюн І. А. Наукове осмислення освітнього простору культури в педагогічній теорії // Імідж сучасного педагога: Науково-практичний освітньо-популярний часопис. – Полтава, 2006. – №5–6. – С. 12–16.
3. Мазур И. И. Путь к экологической культуре / И. И. Мазур, О. Н. Козлова, С. Н. Глазачев. – М., 2001. – 216 с.
4. Ерасов Б. С. Социальная культурология: Пособие для студентов вузов. – М.: Аспект-пресс, 1994. – 232 с.
5. Петрунева Р. М. Гуманитаризация инженерного образования: методологические основы и практика. – Волгоград, 2000. – 102 с.
6. Данильчук Е. В. Методологические предпосылки и существенные характеристики информационной культуры педагога // Педагогика. – 2003. – № 1. – С. 65-74.
7. Брановский Ю. С. Введение в педагогическую информатику: Учебное пособие для студентов нефизико-математических специальностей педвузов. – Ставрополь: СГПУ, 1995. – 205 с.
8. Везиров Т. Г. Теория и практика использования информационных и коммуникационных технологий в педагогическом образовании: дис... д-ра пед. наук: 13.00.08. – Ставрополь, 2001. – 310 с.
9. Ершов А. П. Избранные труды. – Новосибирск: ВО «Наука», 1994. – 384 с.
10. Захарова И. Г. Информационные технологии в образовании. – М.: Академия, 2003. – 192 с.
11. Холодная М. А. Психология интеллекта. – Томск – Москва, 1997. – 415 с.
12. Медведева Е. А. Основы информационной культуры // Социс. – 1994. – № 11. – С. 29 – 37.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Рацул Анжела Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов Кіровоградського національного технічного університету.

Коло наукових інтересів: технології навчання іноземних мов.